

“คำสาป” ในฐานะวัจนะศักดิ์สิทธิ์: กรณีศึกษาจากวรรณคดีเรื่องกนกนคร*

ปฏิพันธ์ อุทยานกุล

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของคำสาปในประเด็นต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ได้แก่ ตัวผู้สาป ผู้ถูกสาป เหตุปัจจัยแห่งการสาปและการถูกสาป เนื้อหาของคำสาป ผลของคำสาป ตลอดจนวิธีการหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่หนทางแห่งการหลุดพ้นจากคำสาป ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ได้แก่วรรณคดีไทยเรื่อง “กนกนคร” ผลการศึกษาพบว่า คำสาปเป็นเครื่องมือของผู้มีฤทธิ์อำนาจ สำหรับใช้ในการลงโทษผู้ที่ประพฤติตนผิดศีลธรรม จรรยา จาริดและขนบธรรมเนียมของสังคม คำสาปที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเป็น “วัจนะศักดิ์สิทธิ์” คือถ้อยคำที่มีอำนาจ สามารถมีอิทธิพลหรือส่งผลในทางร้ายประการใดประการหนึ่งต่อวิถีชีวิตของตัวละครในวรรณคดี ทำให้ตัวละครที่ต้องคำสาปมีอันเป็นไปตามถ้อยความแห่งคำสาปนั้น คำสาปมีอิทธิพลต่อโครงเรื่อง ทำให้เรื่องน่าติดตาม คำสาปสามารถเป็นได้ทั้งต้นกำเนิดและจุดจบของเรื่อง พร้อม ๆ กับเป็นบ่อเกิด ความเป็นมา และจุดจบตัวละครในวรรณคดีได้เช่นเดียวกัน

คำสำคัญ คำสาป วัจนะศักดิ์สิทธิ์ กนกนคร วรรณคดีไทย

Curse Words as Holy Words: A Case Study of Kanoknakhon

Patipan Upayanukul

Abstract

The aim of this study was to analyze the composition of curses in various dimensions that appeared in Thai literature including cursers, curses, factors in cursing and being cursed, the content of cursing words, the consequence of cursing, and methods or conditions for salvation from the curse. Data for this study was taken from “Kanoknakhon”. The results showed that curses were a discursive tool for people holding “authoritative power” to prevent, suppress, and punish those who behaved against social morality, ethics, ritual, and norms. The curse words appeared in Thai literature served as “holy expressions” or “literature of power” that could bring harm to lives of characters in the literature. The characters being cursed would therefore receive misfortune as a consequence. Curses played an influential role in plotting the storyline as the origin and the end of the story, as well as the start and the end of characters in the literature.

Keywords: Curse Words, Holy Words, Kanoknakhon, Thai literature

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ซึ่งมี ผศ.ดร. วรวรรณ ศรียากษ์ เป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.บุญยงค์ เกตุเทศ และ ผศ.ดร.พรสวรรค์ สุวรรณธาดา เป็นกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. บทนำ

วรรณคดีไทยจำนวนไม่น้อยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมอินเดีย เนื้อหาของวรรณคดีไทยหลายเรื่องยังมีต้นเค้ามาจากวรรณกรรมอินเดียอีกด้วย เช่น เรื่องเวตาล มาจากเรื่อง เวตาลปัญจวิงตติ เรื่องศกุนตลา มาจากอุปายานที่แทรกอยู่ในเรื่องมหาภารตะ เรียกว่า ศกุนตลาโลปายาน เรื่องพระนลคำฉันท์ ก็มาจากอุปายานในมหาภารตะด้วย เรียกว่า นโลปายาน หรือแม่แต่รามเกียรติ์ ที่เป็นวรรณคดีเอกของไทยก็ยังมีเค้าโครงมาจากรามายณะของอินเดียเช่นกัน

วรรณคดีที่กล่าวมาข้างต้นนั้นมีเนื้อเรื่องที่ชวนให้ผู้อ่านเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน คบคู่ไปกับการสั่งสอนศีลธรรมจรรยาอันดีและอาจจะมีการสอดแทรกความคิด คติความเชื่อและค่านิยมแฝงอยู่ด้วย ที่เห็นได้ชัดเจนนที่สุดก็คือคติความเชื่อเกี่ยวกับการสาป อันเป็นการลงโทษที่มักพบมากในวรรณกรรมอินเดีย เช่น เรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง อิลราชคำฉันท์ หรือแม่แต่บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจากจินตนาการ ผู้ที่ทำการสาปนั้นส่วนมากจะเป็นผู้มีฤทธิ์ต่าง ๆ เช่น พวกเทพเทวาก็จะมีพระอิศวร พระนารายณ์ ส่วนฤาษีก็จะมีฤๅษีทศวาส ที่สาปให้นางศกุนตลาต้องพลัดพรากจากคนรัก ฤๅษีโคดมสาปนางกาลอัจนาให้กลายเป็นหิน และสาปให้ลูกชาย 2 คนที่เกิดแต่พระอาทิตย์คือพาลี และที่เกิดจากพระอินทร์คือสุริย์ผไทกลายเป็นลิง นางอัปสรอูรวตีในเรื่องมหาภารตะที่หลงรักอรชุน แต่อรชุนไม่รับรักเพราะเห็นว่านางเป็นแม่ นางจึงโกรธมากและได้สาปให้อรชุนเป็นกะเทย เป็นต้น

2. ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ได้แก่ คำสาปที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยเรื่อง “กนกนคร” ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

3. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์

การศึกษาคำสาปในวรรณคดีเรื่อง กนกนคร นี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบแนวคิดสำหรับเป็นแนวทางการวิเคราะห์ไว้ 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก กรอบแนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรม ได้แก่ องค์ประกอบของวรรณกรรม วรรณกรรมกับสังคม รวมไปถึงการตีความวรรณกรรม ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้นำกล่าวถึงประเด็นดังกล่าว อาทิ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2539), กุหลาบ มลลิกะมาส (2554), และดวงมน จิตรจำนงค์ (2556) อธิบายโดยสรุปได้ว่าวรรณกรรมคือเรื่องราวหรือเรื่องเล่าที่มนุษย์รังสรรค์ขึ้นมาจัดเป็นวัฒนธรรมของสังคม องค์ประกอบของวรรณกรรม ได้แก่ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา อารมณ์และบรรยากาศ วรรณกรรมมีหน้าที่บันทึกเรื่องราวของสังคมและในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นกระจกสะท้อนสังคมด้วย

ประเด็นที่สอง กรอบแนวคิดที่เกี่ยวกับคำสาปแช่ง ได้แก่ องค์ความรู้เรื่องคำสาปแช่ง การตีความคำสาปแช่ง ของสุริยา รัตนกุล (2557) ที่กล่าวถึงที่มาของคำสาปว่ามาจากอารยธรรมอินเดีย ในสมัยก่อนพระเวทและในสมัยพระเวท ผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ คือผู้ที่มีสถานะทางสังคมสูงที่สุด พราหมณ์มักจะเป็นผู้มีสติปัญญา มีวิชาความรู้ความสามารถในศิลปวิทยาแขนงต่างๆ โดยเฉพาะการแต่งโคลกเป็นบทกวีหรือแต่งข้อความร้อยแก้วอย่างยืดยาวเพื่อสาปแช่งศัตรู คำว่า “สาป” เป็นคำภาษาบาลีและสันสกฤต ภาษาบาลีใช้ว่า “สาป” ส่วนสันสกฤตใช้ว่า “ศाप” แปลว่าคำแช่งของผู้มีฤทธิ์มีอำนาจทำให้ผู้ที่ถูกสาปเป็นไปต่างๆ เช่นกล่าวมุ่งร้ายให้ผู้อื่นเป็นอันตรายอย่างร้ายแรง พฤติกรรมการสาปส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่ผู้สาปไปพบเห็นหรือได้รู้การกระทำของบุคคลที่กระทำผิดศีลธรรมจารีต ความเชื่อ ขนบประเพณีและศาสนา เมื่อได้รับรู้แล้วจึงสาปเพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดต้องตกอยู่ในสถานะถูกสาป และได้รับความทุกข์ทรมานอันเกิดจากคำสาปไปจนกว่าหลุดพ้นจากคำสาปนั้น และผู้สาปส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้มีฤทธิ์ เช่น เทพและฤๅษี เป็นต้น

ประเด็นที่สาม กรอบแนวคิดที่ว่าด้วยผู้ทรงฤทธิ์ โดยเฉพาะฤๅษี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, น. 406) ซึ่งเป็นนักพรตประเภทหนึ่งในอินเดีย โดยเป็นนักพรตที่บำเพ็ญตบะต่อเนื่องกันเป็นเวลานานหลายร้อยพันปี จึงทำให้มีพลังวิเศษ เช่น มีตาทิพย์ มีวาจาสิทธิ์ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ มีการกล่าวถึงฤๅษีตั้งแต่สมัยพระเวท ว่าฤๅษีเป็นผู้ที่ไต่ขึ้นพระเวทจากพระเป็นเจ้า แล้วท่องจำสืบทอดกันมา ฤๅษีที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันในวรรณคดีมีเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ฤๅษีวยาสะ ผู้รจนามหากาพย์มหาภารตะ ฤๅษีวาลมิกี ผู้รจนามหากาพย์รามายณะ โนมหากาพย์รามายณะนั้นก็มีฤๅษีผู้ทรงอิทธิฤทธิ์มากมาย เช่น ฤๅษีวิศวามิตร ซึ่งมีกำเนิดในวรรณะกษัตริย์ ได้บำเพ็ญเพียรโดยเริ่มบวชเป็นโยคี ต่อมาจึงได้สถานะเป็นฤๅษี บำเพ็ญพรตต่อไปจนพระพรหมทรงตั้งให้เป็นราชฤๅษี แต่ก็ยังไม่พอใจ ยังคงบำเพ็ญบารมีต่อไปโดยประพาศพรหมจรรย์อย่างอุกฤษฏ์ และสามารถขมจิตให้สงบนิ่ง ไม่มีความยินดีในร้ายใดๆ เมื่อนางรัมภามายักก็สาปให้เป็นกอนหินจนพระพรหมต้องยกให้เป็นพรหมฤๅษีในที่สุด

จากแนวคิดข้างต้นจึงเป็นที่มาของการศึกษาคำสาปแช่งในวรรณคดีเรื่อง “กนกนคร” โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ได้แก่ มูลเหตุแห่งการสาป กลวิธีในการสาป ผลของคำสาป เงื่อนไขในการพ้นจากคำสาป วิธีการพ้นจากคำสาป และปัจจัยของคำสาปที่ส่งผลต่อองค์ประกอบของเรื่อง เช่น โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละครและฉาก

4. ที่มาและเรื่องย่อ “กนกนคร”

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงใช้เวลาถึง 7 ปีในการนิพนธ์เรื่องกนกนคร กล่าวคือทรงเริ่มนิพนธ์เมื่อกลางปี พ.ศ.2458 (หลังจากแต่งพระนลคำฉันท์เสร็จแล้ว) และจบเมื่อ พ.ศ. 2465 โดยทรงได้เค้าโครงเรื่องส่วนหนึ่งมาจากหนังสือ “กถาสวัสดิการ” เรื่องเมืองทองกับเรื่อง “ตริวิกรมโชคาตริระ” หนังสือ

สันสกฤตที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ จากนั้นกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงได้ดัดแปลงแก้ไขเพิ่มเติม ทรงใช้กลอนหกแต่งเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีกาพย์สุรางคนางค์แทรกปนอยู่บ้าง

เนื้อเรื่องย่อของกนกนกรแบ่งออกเป็น 3 ภาค ได้แก่ภาคแรก **บนฟ้า** กล่าวถึง พญากมลมิตรผู้เป็นนครินทร์ที่บำเพ็ญพรตยาวนานอยู่ถึง 100 ปี พระอิศวรจึงประทานนางอนุศยีนี นางฟ้ารูปงามให้เป็นคู่ครองตามปรารถนา พญากมลมิตรมีนิสัยชอบคุยโอ้อวดกับเพื่อนนครินทร์ว่าภรรยาของตนนั้นงามถึงขั้นสามารถทำลายตะบะของฤาษีผู้มีมานแก่กล้าได้ จึงเกิดการท้าพนันในหมู่นครินทร์ด้วยกันคือ ให้นางอนุศยีนีไปทำลายตะบะของฤาษีปาปะนาศน์ ซึ่งมีมานแก่กล้าและบำเพ็ญภาวนามาถึงหมื่นปี สุดท้ายนางกระทำไม่สำเร็จ ฤาษีจึงสาปให้ทั้งคู่ไปเกิดบนโลกมนุษย์ จะพ้นคำสาปได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฆ่ากันตายเท่านั้นจึงจะได้กลับมาครองรักกันตามเดิม

ส่วนภาคที่ 2 ภาค **บนดิน** คือโลกมนุษย์ ดำเนินไปตามอำนาจคำสาปของฤาษีปาปะนาศน์ ที่ให้นางอนุศยีนีจุติมาเกิดเป็นนางกนกเรขา พระราชธิดาท้าวชัยทัตผู้ครองเมืองอินทราลัย ส่วนพญากมลมิตรจุติมาเป็นอมรสิงห์ ราชโอรสท้าวธรรมราชผู้ครองเมืองอลกา เมื่อทั้งสองเจริญวัย พระราชบิดาต่างก็มีพระประสงค์จะให้อภิเษกสมรส แต่ทั้งคู่ล้วนไม่พึงใจในชายและหญิงใด จึงออกอุบายเพื่อป้องกันตัว กล่าวคือ นางกนกเรขาได้รับปากพระราชบิดาว่า จะอภิเษกกับชายที่มาจากเมืองกนกนกรตามนิมิตที่ตัวเองเคยฝันถึงเท่านั้น ส่วนพระอมรสิงห์ก็เช่นกัน คือรับปากจะอภิเษกกับหญิงที่เคยเห็นในนิมิตเช่นกัน ฝ่ายพระบิดาของอมรสิงห์ทรงกริ้วมากจึงสั่งให้ขังพระราชโอรสไว้ แต่ท้ายที่สุดอมรสิงห์ก็สามารถหนีออกจากเมืองมาได้ และเดินทางมาจนถึงเมืองอินทราลัย จนได้พบกับกนกเรขา อมรสิงห์ลงนางว่าเคยเห็นเมืองกนกนกร แต่กนกเรขาไม่เชื่อจึงขับไล่อมรสิงห์ออกจากเมือง อมรสิงห์ระหกระเหินไปจนถึงเมืองกนกนกร ได้พบศพของนางกนกเรขาที่เมืองนั้น จึงเดินทางกลับมาเล่าเรื่องให้กนกเรขาฟัง เมื่อนั้นกนกเรขาก็ระลึกถึงความหลังได้และเป็นลมล้มลงถึงสิ้นชีวิต วิญญาณของกนกเรขาได้กลับไปเข้าร่างของตัวเองที่เมืองกนกนกรแล้วฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง กนกเรขาออกมาจากเมืองกนกนกร และต้องเผชิญอันตรายระหว่างเดินป่าอีกหลายครั้ง จวบจนสุดท้ายทั้งกนกเรขาและอมรสิงห์ได้พบกันในป่าตามอำนาจของคำสาป อมรสิงห์ใช้พระขรรค์ฟันนางกนกเรขาด้วยเข้าใจว่านางเป็นเสือ ทำให้ทั้งคู่หลุดพ้นจากคำสาปของฤาษีปาปะนาศน์และได้กลับมาครองคู่กันตามเดิม

ภาคสุดท้ายมีฉากอยู่บนยอดเขาไกรลาส เป็นเหตุการณ์ที่พระอิศวรและเหล่านครินทร์ทั้งหลายมาแสดงความยินดีกับพญากมลมิตรกับนางอนุศยีนีที่พ้นคำสาปของฤาษี และกลับมาครองรักกันเป็นคู่สามีภรรยากันดังเดิม

5. คำสาป: วจนะศักดิ์สิทธิ์ในเรื่อง “กนกนกร”

ใน “กนกนกร” ปรากฏว่ามีการสาปในช่วงตอนต้นเรื่อง กล่าวคือในตอนที่ยกยาภมมิตร์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่นครพิไต้ใช้ให้นางอนุศยีนีผู้เป็นชายาไปยั่ววนเพื่อทำลายตระกูลของฤๅษีปาปะนาศน์ แต่นางอนุศยีนีกระทำไม่สำเร็จ ฤๅษีจึงลงโทษด้วยการสาปว่า

ดูราเมียผัวตัวเอิบ	กำเรบใจบาปหยาบใหญ่
อันเนตรนงรามทรมวย	จักได้รับผลบัดนี้
(1) <u>นางยั่วโยคะละเมิด</u>	(2) <u>จงเกิดเป็นมานุษี</u>
(1) <u>กมลมิตรผู้พญาสามี</u>	<u>เห็นดีรู้ด้วยช่วยกัน</u>
(2) <u>จงมีกำเนิดมานุษ</u>	<u>ผ่องผุดเพ็ญลักษณะรังสรรค์</u>
<u>สองมุ่งใจสมครรักกัน</u>	<u>ให้พลันเรีสร้างห่างไป</u>
<u>รันทมกรรมกรรมทำงาน</u>	<u>ล้างตนในห้วงทุกข์ใหญ่</u>
<u>จนสิ้นบาปกรรมทำไว้</u>	<u>จึงให้สิ้นสาปหลายจำ ๗</u>

(กนกนกร, น. 21-22)

หลังจากฟังคำสาปแล้ว ด้วยความกลัว พญาภมมิตร์ได้สำนึกในความผิดของตน จึงพูดอ่อนน้อมขออุกาทโทษ และได้ขอให้พระฤๅษีช่วยผ่อนปรนคำสาปให้มีระยะเวลาที่แน่นอน ท้ายที่สุดก็ขอให้สามารถปลดเปลื้องคำสาปและได้กลับมาครองรักกันดังเดิม ซึ่งฤๅษีปาปะนาศน์ก็ได้ประกาศิตไว้ว่าดังคำกลอนที่ว่า

เมื่อนั้น	ปาปะนาศน์บรรหารขานไข
ซึ่งเจ้าเนาเชยเห็นภัย	คิดใคร่คืนสองครองกัน
จักสมโดยหวังตั้งใจ	โดยนัยที่เราสาปสรร
(5) <u>เมื่อใดได้ทะลวงจ้วงพัน</u>	(4) <u>จวบจำห้าพันกันลง</u>
<u>เมื่อนั้นกำหนดปลดบาป</u>	<u>สิ้นสาปไปคลาดมาดม่ง</u>
กล่าวพลางดาบสพรตยง	เธอสำรวมองค์ต่อไป
เมื่อนั้น	กมลมิตรจิตสั่นไหว
พิศเนตรนงรามทรมวย	อรทัยพิศหน้าสามี
นางใคร่จำพักตร์กรรดา	เธอใคร่จำหน้ามารศรี
(3) <u>จักพราจากพลันทันที</u>	<u>สองมีใจเฝ้าเปล่าทรงฯ</u>
<u>ตกจากปากฟ้ามาดิน</u>	<u>พลัดถิ่นอาศัยในสรวง</u>

<u>พึงหลาบบาปเชื้อเหลือดวง</u>	<u>ผาหลวงสูงใหญ่ไปปาน</u>
(6) <u>นางเข้าสู่กรรมหิสี</u>	<u>พระนาริบัติไสศานต์</u>
<u>ทรงนามชัยทัตภูบาล</u>	<u>ตระการเกียรติองค์ทรงยศ</u>
<u>ครองอินทราลัยไกรเกรียง</u>	<u>สำเนียงภาษาปรากฏ</u>
<u>ปราศปัจจามิตรคิตคด</u>	<u>ยังยศเยงสิ้นดินดอน ฯ</u>
<u>กมลมิตรสู่กรรมหิสี</u>	<u>พระนาริบัติชาญคร</u>
<u>ทรงนามธรรมราชภูธร</u>	<u>เชอครองนครอลกะ</u>
<u>ไพร่เช็ดนามขมยศ</u>	<u>ปรากฏเดชต้องเลื่องหล้า</u>
<u>สำราญบานใจไพร่ฟ้า</u>	<u>ทั่วหน้าสุขเกษมเปรมปรีดี</u>

(กนกนคร, น. 22-23)

จากคำสาปในครั้งนี้นำให้เห็นถึงอิทธิฤทธิ์ของฤๅษีซึ่งถือได้ว่าเป็นชนชั้นวรรณะที่สูงส่ง ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏในรามยณะ ฤๅษีมีหลายระดับ สูงสุดคือพรหมฤๅษี รองลงมาได้แก่มหาฤๅษี มุนี ราชฤๅษี และฤๅษีตามลำดับ แต่ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใด ฤๅษีก็ย่อมเป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยตะบะ เตะจากจากการกระทำโโยคะและบำเพ็ญเพียรภาวนา ถ้าหากมีผู้ใดมาลบหลู่ดูหมิ่นหรือกระทำให้โกรธก็จะลงโทษด้วยการสาป และด้วยอำนาจจากสิทธินั้นก็จะส่งผลให้ผู้ถูกสาปต้องมีอันเป็นไปตามคำสาปทันที ดังตัวอย่างเช่นพญากมลมิตรและนางอนุตยีนีนี้เป็นชายาที่ไปยั่ววนฤๅษีปาปะนาศน์ด้วยอกุลลจิตที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ จนทำให้ทั้งสองต้องพบกับคำสาปที่รุนแรงอย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้

6. สวรรค์ของคำสาปในเรื่อง “กนกนคร”

จากคำสาปที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อเราพิจารณาคำสาปของฤๅษีปาปะนาศน์ให้ถ่องแท้ นอกจากจะเห็นกระบวนการการใช้ “วณะศกดิ์สิทธิ์” แล้ว ก็ยังเห็นองค์ความรู้ที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ของคำสาปในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ในข้อความหมายเลข (1) จะพบมูลเหตุแห่งการสาป อันเป็นต้นเค้าของคำสาปในเรื่องกนกนคร นั่นก็คือ นางอนุตยีนี ภรรยาของพญากมลมิตรได้ไปยั่วฤๅษีปาปะนาศน์ในขณะที่กำลังบำเพ็ญเพียรอยู่ เมื่อยั่วโยคะของฤๅษีไม่สำเร็จทำให้ฤๅษีโกรธแค้นอย่างยิ่ง จึงออกปากสาปสรรคในเวลาต่อมา บทสาปแสดงมูลเหตุแห่งการสาปนั้น มีดังนี้

(1) <u>นางยั่วโยคะละเมิด</u>	
(1) <u>กมลมิตรผู้พญาสามี</u>	<u>เห็นตรัสด้วยช่วยกัน</u>

ส่วนข้อความในหมายเลข (2) นั้นแสดงให้เห็นถึงวิธีการสาป คือฤาษีปาปะนาคนได้สาปให้ทั้งสองไปเกิดเป็นมนุษย์หญิงและชายที่ทรงรูปโฉมงดงาม และให้ทั้งสองนั้นรักกันก็แต่มีอาจะอยู่ร่วมกันได้ต้องพลัดพรากจากกันไปจนกว่าจะชำระจิตใจหรือชำระตนให้หมดสิ้นบาปกรรมที่กระทำไว้ ความมีปรากฏในบทสาปที่ว่า

.....	(2) <u>จงเกิดเป็นมนุษย์</u>
.....	
(2) <u>จงมีกำเนิดมานุษย</u>	<u>ผ่องผุดเพ็ญลักษณะรังสรรค์</u>
<u>สองมุ่งใจสมัครรักกัน</u>	<u>ให้พลันเรศร้างห่างไป</u>
<u>วันทมกรมกรรมทำงาน</u>	<u>ล้างตนในห้วงทุกข์ใหญ่</u>
<u>จนสิ้นบาปกรรมทำไว้</u>	<u>จึงให้สิ้นสาปหลายจำ ฯ</u>

ในข้อความหมายเลข (3) คือการแสดงให้เห็นผลของคำสาปว่า หลังจากที่ฤาษีได้ออกปากสาปทั้งคู่ไปแล้วนั้น ผลของการสาปเป็นอย่างไร ในบทร้อยกรองที่ยกตัวอย่างมานั้นแสดงให้เห็นผลของคำสาปคือการที่พญากมลมิตรและนางอนุศยีนีต้องพลัดพรากจากกันทันที โดยต่างฝ่ายต่างต้องลงมากเกิดในโลกมนุษย์ในบัดเดี๋ยวนั้นเอง และต้องตรากำล่ำบากจนกว่าจะสำนึกหลายจำในบาปมหันต์ที่ก่อไว้ ดังคำกลอนที่ว่า

(3) <u>จักพรากจากพลันทันที</u>	<u>สองมีใจเศร้าเปล่าทรวง ฯ</u>
<u>ตกจากฟากฟ้ามาดิน</u>	<u>พลัดถิ่นอาศัยในสรวง</u>
<u>พึงหลาบบาปเชื่อเหลือดวง</u>	<u>ผาหลวงสูงใหญ่ไปปาน</u>

ในข้อความหมายเลข (4) นั้นแสดงให้เห็นเงื่อนไขในการพ้นจากคำสาป นั่นก็คือทั้งสองจะต้องฆ่ากันให้ตายเสียก่อน ความว่า

<u>เมื่อใดได้ทะลวงจ้วงฟัน</u>	(4) <u>จวบจัวห้าห้านั่นลง</u>
<u>เมื่อนั้นกำหนดปลดบาป</u>	<u>สิ้นสาปไปคลาดมาดม่ง</u>

ส่วนวิธีการฆ่ากันนั้นก็คือข้อความหมายเลข (5) อันเป็นการแสดง วิธีการพ้นจากคำสาป คือ ต้องใช้อาวุธที่มีคมทะลวงจ้วงฟันกันก่อนจึงจะหลุดพ้นจากคำสาปได้ในที่สุด ดังคำกลอนที่ว่า

(5) เมื่อใดได้ทะเลงจ้วงฟัน

ข้อความในหมายเลข (6) นั้นแสดงปัจจัยของคำสาปที่ส่งผลต่อองค์ประกอบของเรื่องในประเด็นต่อไปนี้

โครงเรื่อง คำสาปที่ฤๅษีปาปะนาศน์ได้กล่าวออกไปนั้น ส่งผลทำให้มีโครงเรื่องย่อยใหม่เกิดขึ้นมาอีกหลายโครงเรื่อง เช่นการได้มาถือกำเนิดเป็นมนุษย์ การได้มาพบกัน การที่ต้องพลัดพรากจากกันและสุดท้าย การได้ลงมือเข่นฆ่ากันก่อนที่จะได้กลับไปครองรักกันใหม่บนสวรรค์

ฉากและตัวละคร กล่าวคือ คำสาปของฤๅษีได้ทำให้เกิด “ตัวละครชุดใหม่” คือ พระอมรสิงห์และนางกนกเรขา ซึ่งก่อนหน้านั้นในฉากบนฟ้าคือพญากมลมิตรและนางอนุศุภินี ตัวละครชุดใหม่นี้ได้ทำหน้าที่ดำเนินเรื่องราวในภาคพื้นดิน เนื่องจากพญากมลมิตรและนางอนุศุภินีต่างก็ต้องคำสาปให้จุติลงมาเกิดในโลกมนุษย์ ดังคำกลอนที่ว่า

(6) นางเข้าสู่กรรมหิสี

ทรงนามชัยทัตถบาล

ครองอินทிரาลัยไกรเกรียง

ปราศปัจจามิตรคิตคด

กมลมิตรสู่กรรมหิสี

ทรงนามธรรมราชภูธร

ไพร่เช็ดนามขมยศ

สำราญบานใจไพร่ฟ้า

พระนาริบัติโสศานต์

ตระการเกียรติองค์ทรงยศ

สำเนียงภาษาปรากฏ

ยงยศเยงสันดินดอน ฯ

พระนาริบัติชาญคร

เรอครองนครอลกะ

ปรากฏเดชเดื่องเลื่องหล้า

ท้วนหน้าสุขเกษมเปรมปรีดี

จากร้อยกรองข้างต้นทำให้เห็นว่า คำสาปที่ฤๅษีปาปะนาศน์ออกปากสาปไปนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อองค์ประกอบของเรื่อง กล่าวคือ คำสาปนั้นทำให้เกิดโครงเรื่อง ฉากและตัวละครขึ้นมาใหม่ หรือที่เราอาจจะเรียกได้ว่า เกิดเรื่องใหม่ที่ “ซ้อน” อยู่ในเรื่องเดิม เกิดตัวละครชุดใหม่ที่เป็นภาคหนึ่งของตัวละครเก่า และที่สำคัญ คำสาปยังทำให้ฉากที่อยู่ในเรื่องนั้นเพิ่มขึ้นมาอีกหลายฉาก เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ ผู้เขียนขอแจกแจงเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

เรื่องใหม่ที่ซ้อนอยู่ในโครงเรื่องเดิม

กนกนครดำเนินเรื่องแบบ “นิทานซ้อนนิทาน” กล่าวคือ มีเรื่อง 2 เรื่องอยู่ในเรื่องเดียวกัน เรื่องแรก อยู่ในภาคสวรรค์ เป็นเรื่องของคณธรรพนามว่าพญากมลมิตรและชายาคือนางอนุศุภินีที่ไปยั่วตบะของฤๅษีปาปะนาศน์จนถูกสาป การสาปในครั้งนี้จึงถือเป็นการ “หยุด” เรื่องแรกคือเรื่องในภาคสวรรค์

ทั้งหมด หยุตแม้กระทั่งบทบาทตัวละคร คือบรรดาคนธรรพ์ทั้งหลายมิให้แสดงนาฏการใด ๆ ทั้งสิ้น จากนั้นจึงเกิด “เรื่องที่ 2” ซ้อนเข้ามาในโครงเรื่อง คือภาคที่พญากมลมิตรและนางอนุตติยีนีไปถือกำเนิดเป็นมนุษย์ ได้พบรักกัน ได้พลัดพรากกัน ต้องผจญเภทภัยต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้ หรือการได้พบกับความทุกข์ต่าง ๆ ซึ่งในท้ายที่สุดก็ตามหากันจนพบและได้พ้นจากคำสาปด้วยการฆ่ากันตาย จากนั้นจึงกลับไป “เรื่องเดิม” คือเรื่องของพญากมลมิตรและชายาคือนางอนุตติยีนีที่ได้กลับไปครองรักกันบนสวรรค์ตามเดิม

ที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า คำสาปมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเรื่อง โดยเฉพาะในส่วน ของโครงเรื่อง

ฉาก - ตัวละคร: จากเก่าสู่ใหม่ และใหม่กลับไปสู่เก่า

ในเรื่องกนกนกรมีตัวละครหลัก 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกคือชาวฟ้า ที่สำคัญคือตัวละครที่เป็นต้นเรื่อง ได้แก่ คนธรรพ์ที่ชื่อพญากมลมิตรและชายาคือนางอนุตติยีนี กลุ่มที่ 2 คือ ชาวดินที่อยู่บนโลกมนุษย์ ได้แก่ ฤาษีปาปะนาศน์ พระอมรสิงห์และนางกนกเรขา ตัวละครชาวดินนั้น หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนก็จะพบว่า คืออีกภาคหนึ่งของตัวละครชาวฟ้าที่ “หยุต” พฤติกรรมทุกอย่างเพื่อต้องมารับผลของคำสาปนั่นเอง และเมื่อพ้นจากคำสาปแล้ว ตัวละครกลุ่มที่ 2 ก็ได้กลับไปมีสถานภาพเป็นชาวฟ้าและดำเนินวิถีชีวิตดังเดิม ส่วนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นก็ต้องนำพาอีกแล้ว รวากับ “เหมือนฝันจากฝันอันร้าย” ดังคำกลอนที่ว่า

เมื่อนั้น	พระอิศวรเป็นเจ้านาผา
เห็นพญาคณธรรพ์ภรรดา	ชายายูพยงนคราญ
พากันผ่นจากฟากดิน	สู่ถิ่นพิภพอัคไพศาล
ทราบแจ้งแห่งเหตุเภทพาล	เพราะกรรมนำการณเกิดเป็น
ปีศาสดาพรตเลิศ	จึงเกิดการสาปบาปเข็ญ
สิ้นสาปหลาบจำลำเค็ญ	เหาะเหินลับกลับมา
เหมือนฝันจากฝันอันร้าย	ฝันผายสู่สวรรค์หรรษา
ภริยาสามีปรีดา	ชื่นหน้าพลเรียงเคียงกัน

(กนกนกร, น. 191)

7. บทสรุป

จากการศึกษาคำสาปในวรรณคดีไทยเรื่องกนกนกร ทำให้ได้ข้อสรุปในประเด็นต่างๆ ดังนี้ ประเด็นแรก คำสาปเป็นเครื่องมือของผู้มีฤทธิ์สำหรับใช้ในการลงโทษผู้ที่ประพฤติดนินทิตศธรรมอันดี

งามของสังคม โดยเฉพาะในสังคมไทยนั้นต้องการให้ทุกคนเป็นคนดี ประพฤติตนอยู่ในกรอบค่านิยมและประเพณีที่ดีงาม หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติตนไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมก็จะถูกลงโทษ

ประเด็นที่สอง คำสาปที่ปรากฏในวรรณคดีมีสถานะเป็น “วิจนะศักดิ์สิทธิ์” คือเป็นถ้อยวาจาที่มีฤทธิ์อำนาจ สามารถบันดาลความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบในทางร้ายต่อวิถีชีวิตของตัวละครในวรรณคดี ทำให้ตัวละครที่ต้องคำสาปมีอันเป็นไปตามถ้อยความแห่งคำสาปนั้น

ประเด็นสุดท้าย คำสาปในวรรณคดีนั้นมีอิทธิพลต่อโครงเรื่องหรือเหตุการณ์ในเรื่อง คือสามารถเป็นได้ทั้งจุดเริ่มต้นและจุดจบของเรื่อง และในทำนองเดียวกัน คำสาปก็ยังเกี่ยวพันกับต้นกำเนิดพฤติกรรมและจุดจบตัวละครได้อีกด้วย.

เอกสารอ้างอิง

กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2554). *วรรณคดีวิจารณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ดวงมน จิตรจำนง. (2556). *วรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ., มล. (2539). *วรรณกรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

พิทยาลงกรณ์, พระราชนิพนธ์เธอ กรมหมื่น. (2516). *กนกนคร*. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ยูเนี่ยน อุลตราไวโอเล็ต จำกัด.

สุริยา รัตนกุล. (2557). ถ้อยคำให้ร้าย แสดงเจตนาร้ายและคำแช่งในวัฒนธรรมต่าง ๆ.

วารสารศาสนาและวัฒนธรรม, 8(1): 105 – 127.